

УДК 376 – 056.264:616.89

ШЕСТОПАЛОВА Галина Любомирівна,
 заступник директора
 з навчально-виховної роботи
 Навчально-реабілітаційного центру
 Івано-Франківської міської ради
 Україна, м. Івано-Франківськ

РОЗВИТОК ЧИТАЦЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ СТАРШОЇ ШКОЛИ З ДИСЛЕКСІЄЮ

***Анотація.** У сучасній освітній парадигмі особлива увага приділяється формуванню особистісних компетентностей дитини, найважливіше місце серед яких посідає комунікативна компетентність. Пріоритетом означеної компетентності стає освітній простір, на початку через усномовленнєвий, а пізніше через писемний розвиток особистості.*

Мета статті – у процесі виявлення структурно-функціональних особливостей читацької діяльності учнів базової середньої школи обґрунтувати науково-методичні засади змісту логопедичної допомоги при дислексії.

Проаналізовано сучасні теоретичні та методичні дослідження з проблеми читацької діяльності учнів у галузі педагогіки, логопедії, психології, психофізіології, психолінгвістики. Описано методика дослідження структурно-функціональних особливостей читання учнів середньої школи на основі компетентнісного підходу, що орієнтується на лінгвістичний, когнітивний та комунікативний компоненти мовленнєвого розвитку. Методика допомагає оцінити здатність цілеспрямовано застосовувати отримані під час читання знання та вміння у навчанні та самоосвіті.

Вивчення особливостей читацької діяльності учнів середньої школи виокремлено діагностичні критерії дислексії, а саме: несформованість репродуктивної та/або інформаційно-пізнавальної читацької компетентності.

Описано своєрідність формування ієрархії читацьких компетентностей в учнів з дислексією, що визначається взаємозв'язком між рівнем сформованості, якістю читацької діяльності та недостатністю лінгвістичного розвитку, вербальних компонентів когнітивного та комунікативного розвитку в патогенезі дислексії.

Доведено взаємозв'язок особливостей формування читання з лінгвістичними, когнітивними та комунікативними компонентами розвитку мовлення учнів базової середньої школи з дислексією.

Визначено та науково обґрунтовано з урахуванням компетентнісного підходу зміст логопедичної роботи з подолання дислексії в учнів базової середньої школи.

***Ключові слова:** дислексія, компетентнісний підхід в освіті, лінгвістичні, когнітивні та комунікативні компоненти розвитку мовлення, учні базової середньої школи, читацька діяльність.*

Abstract. *In the modern educational paradigm, special attention is paid to the formation of the child's personal competencies, the most important place among which is occupied by communicative competence. The priority of the defined competence becomes the educational space, first through oral, and later through written personality development.*

The purpose of the article is to substantiate the scientific and methodological principles of the content of speech therapy for dyslexia in the process of identifying the structural and functional features of the reading activity of primary school students.

Modern theoretical and methodological studies on the problem of students' reading activity in the field of pedagogy, speech therapy, psychology, psychophysiology, psycholinguistics are analyzed. The method of researching the structural and functional features of reading of secondary school students is described, based on the competence approach, which emphasizes the linguistic, cognitive and communicative components of speech. The methodology helps to assess the ability to purposefully apply the knowledge and skills acquired during reading in learning and self-education.

The study of the peculiarities of the reading activity of secondary school students determined the diagnostic criteria of dyslexia: insufficient reproductive and/or informational and cognitive reading competence.

The peculiarity of the formation of the hierarchy of reading competencies in students with dyslexia is characterized, which is determined by the relationship between the level of formation, the quality of reading activity and insufficient language development, verbal components of cognitive and communicative development in the pathogenesis of dyslexia.

The relationship between the peculiarities of reading formation and the linguistic, cognitive and communicative components of the speech development of primary school students with dyslexia is proven.

The content of the speech therapy work on overcoming dyslexia of students of the primary comprehensive school was determined and scientifically substantiated, taking into account the competence approach.

Keywords: *dyslexia, competence-based approach to learning, linguistic, cognitive and communicative components of speech development, primary school students, reading activity.*

Вступ. Актуальність проблеми зумовлена значним збільшенням кількості дітей із функціональними освітніми труднощами мовленнєвого характеру, зокрема порушенням процесу читання, що значно ускладнює процес навчання, гальмує психічний і мовленнєвий розвиток школярів, оволодіння наскрізними вміннями, сприяє виникненню шкільної дезадаптації. Читання є складним процесом, удосконалення якого є важливою передумовою успішності дитини, її пізнавальної активності та розвитку. Читання в початковій школі є універсальною навчальною діяльністю, а в середній та старшій школі стає інструментом самоосвіти, найважливішим джерелом особистісного розвитку, засобом пізнання світу та себе в цьому світі. Задля вирішення завдання формування читацької діяльності як однієї з найважливіших, особливого значення набувають питання

навчання читати дітей із порушеннями мовлення, що вимагають організації системи логопедичної допомоги дітям на всіх етапах шкільного навчання.

Мета дослідження та методологія. У наукових дослідженнях зосереджено особливу увагу на специфічних порушеннях процесу читання, визначених як дислексія (DJ Bakker, M. Brusik, MJ Snowling та ін.) [6]. У спеціальній освіті розроблено ефективну систему діагностики схильності до дислексії та корекційної допомоги дітям з порушеннями формування діяльності читання в період старшого дошкільного та молодшого шкільного віку (В. Бондар, Л. Вавіна, В. Гаврилов, С. Конопляста, Т. Кудярьська, З. Ленів, М. Матвеева, І. Марченко, І. Мартиненко, С. Миронова, Н. Пахомова, Ю. Рібцун, Н. Савінова, В. Синьов, В. Тарасун, Л. Трофименко, Н. Черідінченко, М. Шеремет та ін.) [1; 2]. Методика роботи з корекції порушення читання включена до системи корекції письмового мовлення у загальноосвітній початковій школі та спеціальній школі (В. Бондар, Л. Вавіна, С. Конопляста, Т. Кудярьська, З. Ленів, М. Матвеева, І. Марченко, І. Мартиненко, С. Миронова, Н. Пахомова, Ю. Рібцун, Н. Савінова, В. Тарасун, Л. Трофименко, Н. Черідінченко та ін.) [3].

Мета дослідження – обґрунтувати науково-методичні засади змісту логопедичної допомоги учням 5-6 класів з дислексією на основі виявлення структурно-функціональних особливостей їх читацької діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дислексія – це специфічне порушення процесу читання, що проявляється на початкових етапах навчання і характеризується труднощами становлення способу читання, темпу читання, специфічними помилками, недостатнім розумінням прочитаних слів. Логопедична допомога у загальноосвітній школі учням із дислексією здебільшого не є актуальною для обговорення [1; 2]. Науковці (J. Nickolson, M. Snowling, Turner E., E. Shaywitz та ін.) зауважують, що після закінчення початкової школи у частини учнів з дислексією порушення письмового мовлення виявляється некомпенсованим, що проявляється в порушеннях технічної та змістової сторін читання і перешкоджає повноцінному використанню читацької діяльності у навчанні та самоосвіті [6; 7].

Читання – це особливий вид мовленнєвої діяльності, з допомогою якої відбувається засвоєння всіх навчальних предметів. Під час читання відбувається розшифрування інформації, закодованої у тексті з допомогою набору умовних символів, її усвідомлення та аналіз, додавання власного погляду до прочитаного твору [3].

Ученими визначено психологічну структуру читання як особливий вид мовленнєвої діяльності, на основі трьох складових: 1) спонукально-мотиваційна (мотив та усвідомлення завдань читання); 2) аналітико-синтетична (розпізнавання лексичних одиниць та граматичних структур), змістове прогнозування, вербальна перевірка, встановлення змістових зв'язків між словами та відрізками тексту, формулювання змісту; 3) виконавська, завершальна, прийом інформації вербально чи невербально [2].

Отже, можна стверджувати, що для учнів з дислексією зберігається потреба у корекційно-розвитковій допомозі і після завершення початкової школи, на етапі навчання у 5-9 класах загальноосвітньої школи. Водночас традиційний

підхід до надання допомоги дітям з порушеннями читання потребує обґрунтування, оскільки іноді не враховує особливості генези діяльності читання учнів середньої школи.

У системі спеціальної освіти розроблено ефективну систему діагностики, пропедевтики та корекційної допомоги дітям з порушеннями формування читацької діяльності на дошкільному етапі [3]. Методика роботи з корекції порушення читання включена до системи корекції писемного мовлення у початковій школі [1].

Основними симптомами дислексії в учнів середньої школи є не специфічні помилки читання, а сформованість вміння працювати з текстом (розуміння інформації, поданої в творі, помилки під час роботи з семантичними категоріями тексту твору, труднощі в інтерпретації інформації поданої в творі) [2]. Отож, у структурі дислексії учнів середньої школи першочерговим є порушення усвідомленого читання, що реалізує основне призначення читацької діяльності. Компетентнісний підхід дозволяє комплексно оцінити мовленнєвий розвиток учнів і є основою для укладання методики формування читацької компетентності у системі корекції дислексії в учнів середньої школи [4].

Ґрунтуючись на психофізіологічній та соціальній близькості процесів письма та читання, вчені визначили компоненти функціональної системи читання: активізація; обробка зорової інформації; обробка слухомовленнєвої інформації; обробка кінестетичної інформації; обробка зорово-просторової інформації; серійна організація рухів, які забезпечують процес читання (візуально-рухових та артикуляційних); програмування, регуляція та контроль операцій читання.

На сьогодні описано стандартизовану методику діагностики дислексії учнів 2-6 класів [2] та стандартизовану оцінку навички читання учнів 1-4 класів [5]. Методика діагностики розроблена на основі методики Z. Matejchek і спрямована на визначення рівня сформованості навички читання за швидкістю, способом читання та розуміння прочитаного [6]. Виділено діагностичні критерії сформованості параметрів навички читання: швидкості, правильності читання та розуміння змісту прочитаного [7].

У зарубіжній практиці послуговуються методиками оцінювання навички читання: Gates-Mac Ginitie Reading Test, Gates-McKillop Diagnostic Reading Test, Strenford Diagnostic Reading Test [6; 7]. Означені методики передбачають визначення розбіжності між «віком читача» та «паспортним віком» учня. «Вік читача» визначається шляхом аналізу параметрів читання. Розбіжність між «віком читача» і «паспортним віком» учня більше як два роки свідчить про порушення читання.

Задля реалізації мети дослідження виокремлено завдання: вивчення сформованості читацьких компетентностей учнів 5-6 класів, визначення структурно-функціональних особливостей читання учнів із дислексією в середній школі.

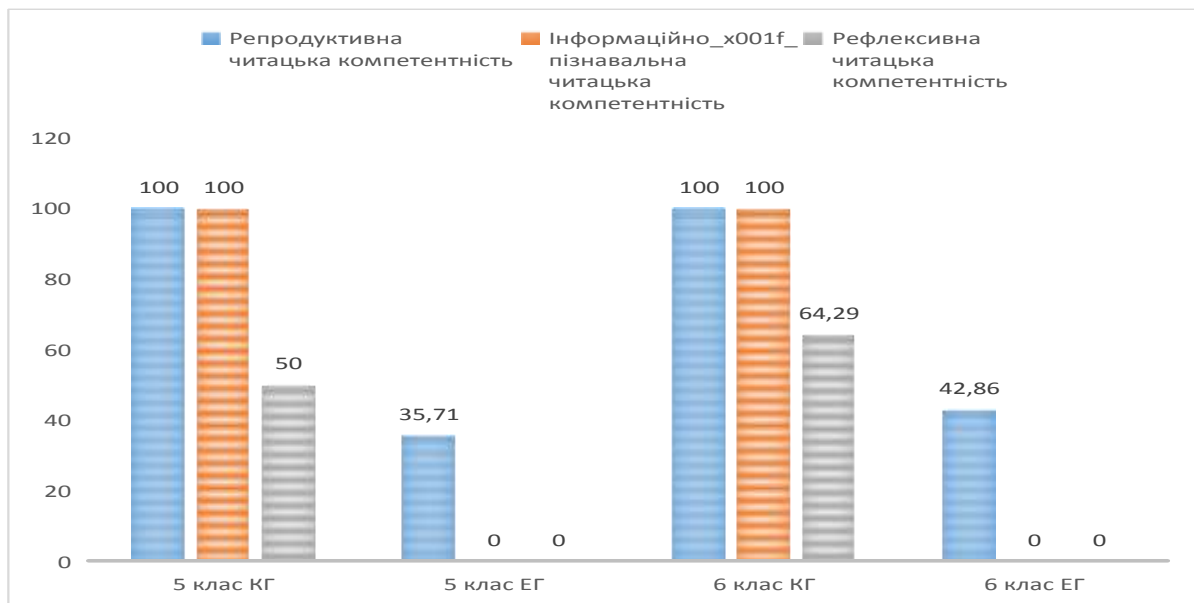
На базі ЗЗСО № 19 та Навчально-реабілітаційного центру м. Івано-Франківська провели дослідження задля виявлення учнів з дислексією. Дітей не обирали за результатами академічної успішності. Оскільки у всіх школах, які були експериментальним майданчиком працюють логопеди, отримали можливість ретроспективного вивчення мовленнєвого розвитку учнів. У ході дослідження виявилось, що у 20 учнів ЗЗСО під час навчання у початковій школі шкільним

логопедом зафіксовано мовленнєві порушення. У 5 осіб – «порушення письма та читання, зумовлене загальним недорозвитком мовлення»; у 7 осіб – «порушення письма та читання, зумовлено фонетико-фонематичним недорозвитком мовлення», у 8 осіб – «фонетичне порушення». Усі діти отримували логопедичну допомогу в початковій школі.

Для виявлення дітей із порушеннями читання проводилося оцінювання їх читацької діяльності, яка включала вивчення читацьких компетентностей: репродуктивну, інформаційно-пізнавальну, рефлексивну. Кожну з компетентностей оцінювали за рівнем сформованості в учнів умінь.

Процес дослідження читацької діяльності передбачав використання традиційних для логопедії методик і завдання, спеціально підібрані для вирішення завдань дослідження.

За результатами обстеження читацької діяльності 20 учнів 5-6 класів ЗЗСО було виділено підгрупу учнів з дислексією – 6 осіб (40%), які склали експериментальну групу (ЕГ) та 14 осіб зі сформованою читацькою діяльністю як контрольну групу (КГ). До ЕГ включили 8 учнів з дислексією, які навчаються у Навчально-реабілітаційному центрі Івано-Франківської міської ради. Критеріями зарахування учня в ЕГ була несформованість репродуктивної та/або інформаційно-пізнавальної читацької компетентності (рис.1).

Рис. 1. Результати розподілу учнів 5-6 класів щодо сформованості читацьких компетентностей

Аналіз виконання учнями діагностичних завдань на рівні інформаційно-пізнавальної і рефлексивної читацьких компетентностей засвідчив, що в учнів з дислексією можуть бути несформовані лінгвістичні, когнітивні і комунікативні вміння. За результатами дослідження актуальними для вивчення є встановлення взаємозв'язку особливостей читання з лінгвістичними, когнітивними та комунікативними компонентами розвитку задля укладання системи логопедичної роботи з корекції дислексії в учнів середньої школи.

Результати проведених досліджень дозволили виділити діагностичні критерії дислексії в учнів 5-6 класів базової середньої школи; встановити, що вагомим у структурі читацької діяльності учнів з дислексією є порушення змістової сторони читання; визначити, що в учнів з дислексією середньої школи втрачено сенситивний період для формування базових передумов писемного мовлення.

Зауважимо, що в ЕГ учнів різниця між показниками швидкості читання вголос і «про себе» становить 14-20 слів, тоді як у учнів контрольної групи цей показник на рівні 31-37 слів. Однак серед учнів ЕГ виявились і такі, у яких різниця між прочитанням вголос і «про себе» склала 90-100 слів. При повному нерозумінні прочитаного дитина механічно «ковзала» очима по тексту.

Учні ЕГ під час читання «про себе» перебували на рівні читання пошепки чи читання з беззвучною артикуляцією, а в учнів КГ виявили сформоване мовчазне і автоматизоване читання. Читання «про себе» є складнішою діяльністю, що «надбудовується над уже сформованими до цього моменту структурними компонентами читання вголос, які, досягнувши високого рівня автоматизації, починають згортатися» [2; с.17]. Отож особливий механізм читання «про себе» в учнів з дислексією середньої школи виявився не сформованим.

З урахуванням сучасних досліджень процесу читання «стійка несформованість навички читання «про себе», що проявляється в читанні пошепки, лінійній стратегії, низькій швидкості читання, порушенні цілісності та змістового структурування тексту твору, переказу, нерозуміння загального змісту прочитаного, може розглядатися як прояв дислексії.

Щодо способу читання вголос, то всі школярі з розмотиповим розвитком використовували синтетичний спосіб читання, а у 21,43% учнів ЕГ виявився не завершеним перехід до синтетичного читання та складної складової структури слова, відтак вони читали по складах.

За результатами експерименту провели кількісно-якісний аналіз правильності читання у двох групах дітей. Виявили, що учні КГ здебільшого не припускаються помилок під час читання, водночас школярі з дислексією припускаються значної кількості помилок. Особливо помітною є різниця між п'яти- і шестикласниками двох груп. Виявлено типові помилки під час читання в учнів ЕГ: вгадує (сніговою ковдрою – снігом ковдрою, з жовтим – з жовтою, тріпотіло – тремтіло, побачив – почав, березень – берези); спотворення звуко-складової структури слова (падає – нападає); аграматизми (собака біг попереду мене – собака біжить вперед мене); неправильний наголос.

За результатами досліджень виявлено асинхронію розвитку лінгвістичних, когнітивних та комунікативних компонентів розвитку учнів з дислексією 5-6 класів; визначено патогенетичний зв'язок між недостатньою сформованістю лінгвістичного розвитку, вербальними складовими когнітивного та комунікативного розвитку та порушеннями читання.

Означені висновки склали основу для укладання змісту логопедичної роботи з корекції дислексії учнів базової середньої школи.

Організація корекційно-логопедичної роботи з подолання дислексії опирається на загальнодидактичні принципи: науковості змісту та методів освітнього

процесу, свідомості, самостійності, систематичності, послідовності, наступності, наочності, доступності навчання, зв'язку теорії з практикою, поєднання групових та індивідуальних форм роботи з учнями [5]. На засади спеціальної педагогіки: забезпечення мотивації до навчання; урахування особливостей і можливостей розвитку кожного учня [4].

Зміст корекційно-логопедичної роботи враховує загальноприйняті вимоги до письменно-мовленнєвої діяльності: потреби, життєдіяльність та природовідповідність [5].

Особливу увагу в методиці роботи зосереджено на системі формування послідовності дій із засвоєння вміння отримувати інформацію з твору.

Кожен етап роботи з формування читацьких компетентностей передбачав ускладнення дидактичних матеріалів, які пропонуються для читання.

Логопедична робота з формування читацьких компетентностей в учнів із дислексією базової середньої школи передбачає опис мети корекційного навчання; завдань навчання; принципів навчання як вимог до організації освітнього процесу; вибір та адаптації творів для читання та обговорення з учнями з дислексією; зміст корекційно-розвиткового курсу з описом основних напрямків корекційної роботи з формування репродуктивної, інформаційно-пізнавальної та рефлексивної читацьких компетентностей; загальна структура заняття; опис методів, прийомів, засобів навчання та прийомів підвищення рівня самостійності учнів; форми організації освітньої роботи (у взаємодії з учителями літератури та батьками учнів).

Висновки та перспективи подальших досліджень. У процесі дослідження доведено результативність корекційно-розвиткової роботи, задля реалізації якої обґрунтовано науково-методичні засади змісту логопедичної роботи з подолання дислексії в учнів базової середньої школи; експериментально перевірено ефективність запропонованого змісту та методів логопедичної роботи, спрямованої на поетапний розвиток читацької діяльності задля формування читацьких компетентностей. Визначено, що логопедична робота з подолання дислексії в учнів базової середньої школи, побудована з урахуванням структурно-функціональних особливостей читацької діяльності та спрямована на поетапне формування читацьких компетентностей, сприяє лінгвістичному, когнітивному та комунікативному розвитку школярів і зменшенню асинхронії розвитку компонентів, що визначають якість читання. Перспективи продовження дослідження можуть бути пов'язані з подальшим вивченням порушення читацької діяльності осіб з дислексією.

Література та джерельна база

1. Бартенєва Л. І. Передумови формування орфографічної навички у дітей дошкільного віку з НЗНМ. *Теорія і практика сучасної логопедії*: зб. наук. праць. К.: *Актуальна освіта*, 2004. Вип. 1. С.13–26
2. Боднар Н. М. Корекційна робота із запобігання дисграфії в дітей молодшого шкільного віку. *Педагогічний альманах*. Херсон, 2016. Вип. 30. С. 17–22

3. Ільяна В. М. Корекція дислексій в учнів молодших класів спеціальних шкіл для дітей з тяжкими порушеннями мовлення: дис. ... к. п. н.: 13.00.03 К., 2010. 210 с.

4. Маслова Т. В., Найдьонова Н. А. Подолання дисграфії та дислексії в мінімальний термін на шкільному логопедичному пункті. *Таврійський вісник освіти*. 2014. № 2. С. 155–163.

5. Тарасун В. В. Морфофункціональна готовність дітей з особливостями у розвитку до шкільного навчання: діагностика і формування (нейропсихологічний супровід): монографія. К., 2008. 299 с.

6. Archibald L., Gathercole S. E. Short-term and working memory in specific language impairment. *International Journal of Language and Communication Disorders*. 2006. 41. 675-693. URL: <http://dx.doi.org/10.1080/13682820500442602> (дата звернення: 21.08.2023).

7. Nicolson R. I., Fawcett A. J. Dyslexia, dysgraphia, procedural learning and the cerebellum. *Cortex*. 2011. 47 (1). January. P. 117-127

References

1. Bartienieva L. I. Peredumovy formuvannia orfohrafichnoi navychky u ditei doshkilnogo viku z NZNM. *Teoriia i praktyka suchasnoi lohopedii* : zb. nauk. prats. K.: Aktualna osvita, 2004. Vyp. 1. S. 13–26

2. Bodnar N. M. Korektsiina robota iz zapobihannia dysshrafii v ditei molodshoho shkilnogo viku. *Pedahohichnyi almanakh*. Kherson, 2016. Vyp.30. S. 17–22

3. Ільяна В. М. Коректиія дислексії в учнів молодшых класів спеціальних шкіл для дітей з тяжкими порушеннями мовлення: дис. ... к. п. н.: 13.00.03 К., 2010. 210 с.

4. Maslova T. V., Naidonova N. A. Polodannia dysshrafii ta dysleksii v minimalnyi termin na shkilnomu lohopedychnomu punkti. *Tavriiskyi visnyk osvity*. 2014. № 2. S. 155–163.

5. Tarasun V. V. Morfofunktsionalna hotovnist ditei z osoblyvostiamy u rozvytku do shkilnogo navchannia: diahnostryka i formuvannia (neiropsykhohichnyi suprovod): monohrafiia. K., 2008. 299 s.

6. Archibald L., Gathercole S. E. Short-term and working memory in specific language impairment. *International Journal of Language and Communication Disorders*. 2006. 41. 675-693. URL:<http://dx.doi.org/10.1080/13682820500442602> (дата звернення: 21.08.2023).

7. Nicolson R. I., Fawcett A. J. Dyslexia, dysgraphia, procedural learning and the cerebellum. *Cortex*. 2011. 47 (1). January. P. 117-127

Стаття надійшла до редакції 25.08.2023 р.

Стаття прийнята до друку 09.09.2023 р.